

**Концептуалізація вибору найефективнішого підходу в оцінці
інтелектуальної власності**

Метою написання даної статті є дослідження та вибір найефективнішого підходу в оцінці інтелектуальної власності в контексті процесу комерціалізації. Автором проаналізовано методи витратного, порівняльного та доходного підходів, на основі чого подано переваги та недоліки кожного з них та обрано підхід, що найбільш адекватно підходить до оцінки саме інтелектуальної власності.

**The most effective intellectual property estimation approach choice
conceptualization.**

By the purpose of this article writing is research and choice of the most effective approach for intellectual property appraisal in the context of commercialization process. The author gives analyses of expense, comparative and profitable approaches methods, on the basis of which advantages and disadvantages of each of them are given and approach which most adequately goes for the estimation of intellectual property is selected.

Інтелектуальна власність є важливим елементом для розвитку та функціонування бізнесу як на макрорівні, так і в глобальному середовищі. Дане твердження пояснюється цінністю вищевказаної категорії в системі сучасного світо господарського розвитку та притаманному йому зросту інтересу науковців у дослідженні категорії інтелектуальної власності в контексті здійснення процесу комерціалізації.

Особливості проведення оцінки інтелектуальної власності та вибір найефективнішого підходу та методу зокрема є об'єктом дослідження багатьох закордонних вчених-економістів, таких як: Л.Едвінсон, С. Хостетлер, А.Мюллер, Г.Сміт, Л.Рассел, Р.Каплан та інших. Серед українських вчених, що зосереджують свою увагу на вивченні особливостей підходів в оцінці

інтелектуальної власності можна виділити: В.Базилевича, В.Ільїна, Ю.Капіцу, І.Мальчевського, Л.Федченко, Н.Аралову та інших. Питання вибору ефективного підходу в оцінці інтелектуальної власності пояснюється, насамперед, збільшенням господарських одиниць, що здійснюють комерціалізацію не лише матеріальних, але й нематеріальних активів, провадять введення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот, чим пояснюється *актуальність* даного дослідження.

Метою написання даної статті є вибір найефективнішого підходу в оцінці інтелектуальної власності. Для досягнення поставленої мети необхідних є здійснення наступних *завдань*:

- проведення порівняльної характеристики основних підходів та відповідних їм методів при оцінці інтелектуальної власності;
- наведення переваг та недоліків кожного з підходів оцінки;
- аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду в процесі вибору методів та підходів оцінки інтелектуальної власності;
- вибір найефективнішого підходу та можливостей його поєднання з іншими підходами в оцінці інтелектуальної власності.

Міжнародна практика пропонує нам три підходи до проведення оцінки інтелектуальної власності: ринковий (порівняльний), доходний та витратний. Існують також і більш складні методи, які базуються на статистичному аналізі, вищій математиці, але у будь-якому випадку вони розроблені в межах даних трьох основних підходів. Вибір останнього залежить від вихідних даних: ціни, вартості, цінності тощо. В рамках даних підходів сформовані вже більш конкретні методи оцінки, які можуть відрізнятися між собою незначними рисами. Наприклад, в проекті стандарту Російської групи оцінювачів «Єдина система стандартів оцінки. Оцінка результатів інтелектуальної діяльності» розглядаються наступні методи оцінки: метод вартості створення, метод вартості придбання результатів інтелектуальної діяльності, метод прямої капіталізації доходів, метод надлишкового прибутку, метод дисконтування грошових потоків, метод переваги в прибутках, метод звільнення від роялті[1, с.60].

Центр інтелектуальної власності та передачі технологій при НАН України подає наступну класифікацію підходів та методів з оцінки інтелектуальної власності:

1. Витратний підхід:

- метод первісних витрат;
- метод вартості заміщення;
- метод вартості відтворення;

2. Ринковий підхід:

- метод порівняльного аналізу продаж;

3. Доходний підхід:

- метод прямої капіталізації прибутків;
- метод дисконтування чистих грошових потоків;
- метод звільнення від роялті[2, с.15-21].

Дана класифікація відповідає міжнародним стандартам та є ефективною в процесі реалізації. Вищеперелічені підходи використовуються однаково як для оцінки матеріальних, так і нематеріальних активів. Але вибір самого методу залежить від багатьох чинників та вихідних даних.

Витратний підхід – загальноприйнятий спосіб оцінки інтелектуальної власності, який базується на визначенні цінності об'єкта оцінки як сукупності фактично понесених, необхідних чи можливих витрат на створення чи придбання відповідної інтелектуальної власності із наступним приведенням величини суми витрат до дати оцінки. Існує значна кількість практичних рекомендацій у визначенні витрат, що включатимуться чи виключатимуться у процесі розрахунку. Витратний підхід не завжди є ефективним у використанні, особливо у випадку, якщо майбутня економічна вигода продукту на даному етапі ще не помітна. Саме тому, зважаючи на вищевказану особливість інтелектуальної власності, даний підхід використовується найрідше. Витратний підхід досліджує вимірювання майбутнього доходу від володіння відповідними коштами, необхідними для створення об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно до даного підходу, вартість об'єктів інтелектуальної власності оцінюється згідно витрат на його виробництво чи заміну. Важливо зазначити,

що витратний підхід використовується переважно для оцінки нематеріальних активів, які не беруть участі у формуванні майбутніх доходів, а також тих, що не приносять прибутку у даний час при їх внесенні до бухгалтерського обліку. Напротивагу цьому, підхід часто використовується при оцінці результатів наукових досліджень і розробок.

Визначення вартості за умови використання витратного підходу зазвичай розпочинається із розрахунку поточних (на дату розрахунку) витрат на виробництво відповідного продукту права інтелектуальної власності. Першочерговим кроком при витратному підході є оцінка витрат на виробництво чи заміну ідентичного об'єкта інтелектуальної власності. Тобто даний підхід базується на використанні ретроспективних даних.

Деякі корпорації ведуть детальні записи витрат, що виникають при створенні специфічних нематеріальних активів. Приведення ретроспективних даних витрат до поточних цін дає показник загальних витрат, що знадобилися б з метою відтворення об'єкта.

В межах витратного підходу виділяють метод первісних витрат, метод вартості заміщення і метод вартості відтворення. Вартість, що визначається за першим вказаним методом, формується за рахунок фактичних приведених витрат, представлених у бухгалтерській звітності з урахуванням індексу інфляції. Два наступних методи характеризуються тим, що метод вартості відтворення визначає витрати на створення ідентичної копії об'єкта оцінки, а метод вартості заміщення – аналогічного оцінюваному об'єкту за функціональними можливостями і споживчими якостями. Дані співставлення робляться з урахуванням фактичних цін на матеріали, сировину, ресурси. Що стосується конкретно інтелектуальної власності, то в даному випадку характерною є перевага в загальній структурі витрат на оплату праці, премій та надбавок, витрат на виготовлення макетів, екземплярів, унікальних та створених спеціально для конкретного дослідження приладів, витрат на патентні дослідження. Приведення минулих витрат на дату оцінки здійснюються з урахуванням реальних темпів інфляції та паритетної вартості

валюти розрахунку. Вартість за витратним підходом визначається за формулами нарошування простих та складних відсотків.

Суб'єктивність витратного підходу пояснюється багатоваріантністю вибору ставки відсотка, методів розрахунку темпів інфляції, розміру оплати праці. Даний підхід, загалом, нечасто використовується при оцінці об'єктів інтелектуальної власності для цілей бухгалтерського обліку.

Специфіка міжнародної оцінки об'єктів інтелектуальної власності полягає у різноманітності формул розрахунку. Не існує методу розрахунку, що вважався би стандартизованим у глобальному значенні.

Проведемо порівняльну характеристику методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності в межах витратного підходу в Україні та на міжнародному рівні. Згідно рекомендацій з оцінки вартості інтелектуальної власності, підготовлених Центром інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, витратний підхід включає у себе три методи:

1. Метод первісних витрат

Важливою умовою використання даного методу є те, що витрати на створення об'єктів інтелектуальної власності повинні були здійснюватися в недалекому минулому періоді часу.

2. Метод вартості заміщення, який передбачає вибір об'єкта, еквівалентного до оцінюваного за функціональними можливостями та варіантом використання.

3. Метод вартості відтворення, що враховує поточну вартість витрат на створення нової точної копії такого ж самого об'єкта інтелектуальної власності в цінах на дату до вирахування всіх видів зносу [2, с.15].

У той же час міжнародна практика виділяє два основних витратних методи щодо оцінки інтелектуальної власності: метод первинних витрат та метод вартості заміщення. Обидва методи намагаються об'єднати витрати, що виникають в процесі розвитку інтелектуальної власності. Первісні витрати включають фактичні витрати, що виникають при створенні інтелектуальної власності, у той час, коли витрати на заміщення враховують оцінені витрати на заміну інтелектуальної власності чи створення ідентичної цінності [3]. Як

бачимо, міжнародна класифікація об'єднує метод вартості заміщення та метод вартості відновлення.

Однак, світова практика показує, що існує ряд недоліків даного методу: не існує прямого кореляційного зв'язку між витратами на відповідні об'єкти інтелектуальної власності та їхніми майбутніми потенційними прибутками; рання стадія розвитку та дослідження та патентування може вимагати високих витрат, проте готовий продукт може так і не вийти на ринок згідно технічних чи комерційних причин. Водночас метод первісних витрат задовольняє критерії об'єктивності, послідовності та надійності.

Метод витрат заміщення вирішив проблему приведення первісних витрат до поточних, оскільки він оснований на поточних цінах. На практиці продавець об'єктів інтелектуальної власності може використовувати даний метод у переговорах з покупцем з метою ефективної оцінки на шляху створення альтернативного об'єкта інтелектуальної власності. Продавець також може долучити фактор премії за ризик з метою балансування технічного ризику в розвитку об'єктів інтелектуальної власності.

Загальне використання даного методу базується на проектуванні патенту. Вважається, що метод вартості заміщення відіграє незначну роль в оцінці інтелектуальної власності в зв'язку з тим, що правовий захист інтелектуальної власності робить заміщення чи відновлення важкодоступним, а без правового захисту вартість заміщення для багатьох об'єктів інтелектуальної власності фактично нульова. Однак, ми вважаємо, що метод вартості заміщення є цінним інструментом на шляху встановлення мінімальної чи максимальної ціни, що є особливо доцільним в процесі ліцензування інтелектуальної власності. Також, аналіз витрат на заміщення є ефективним для потенційного власника ліцензії у визначенні розміру роялті; максимальна ставка роялті характеризує витрати на отримання відповідних прав ч цінностей. Це можуть бути витрати на створення еквівалентної технології.

В.Базилевич та В.Ільїн стверджують, що витратний підхід ґрунтується на припущенні, що потенційний покупець, який володіє інформацією про об'єкт угоди, не заплатить за нього більше, ніж за об'єкт у складі нематеріальних

активів, що має еквівалентну корисність і передбачає визначення витрат на відтворення первісної вартості об'єкта інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів підприємства з урахуванням подальшого поліпшення або заміни цього об'єкта; використовується, як правило, для оцінювання вартості об'єктів інтелектуальної власності, що належать до соціальної сфери, космічних, оборонних програм тощо [4, с.525].

Ми вважаємо, що використання витратного підходу з метою оцінки інтелектуальної власності не є високоефективним і може здійснюватися лише у поєднанні з порівняльним та доходним підходами.

Порівняльний (ринковий) підхід в системі оцінки оснований на порівнянні вартості продаж об'єкта оцінки з іншими, схожими і виконуючими ті ж функції. Тобто увага звертається на комплекс корисних якостей, відповідної вартості, тривалості терміну придатності, правового захисту, унікальності тощо. Згідно рекомендацій з оцінки вартості інтелектуальної власності інтелектуальної власності, виділяють метод порівняльного аналізу продаж, який передбачає порівняння оцінюваного об'єкта з іншими об'єктами, які еквівалентні йому за своєю якістю, призначенням і корисністю (об'єктами-аналогами) та були продані на аналогічному сегменті ринку останнім часом [2, с.19]. Дана методологія є ефективною в зв'язку з її об'єктивністю та достовірністю. Але, не зважаючи на зростаючу кількість договорів, що тісно пов'язані з продажем інтелектуальної власності, їх активність на ринку досі мінімальна та лімітована. Найпоширенішим джерелом інформації залишаються ліцензійні договори. Визначення ринкової вартості об'єктів інтелектуальної власності на основі наявних аналогів можливе лише при правильному співставленні параметрів, цілей, об'ємів та умов надання прав. На практиці даний метод є досить важким в застосуванні. За кордоном він використовується в основному в ході різного роду судових розглядів для пояснення факту прецеденту. Водночас, успішним можна вважати досвід використання даного методу фірмами, що давно вже реалізують на ринку свою науково-технічну продукцію, досвід попередніх договорів при відкритості всередині фірми всіх супроводжуючих договорів умов. Але на українському ринку він практично не використовується в зв'язку з

відсутністю достовірної та доступної інформації про ціни та умови договорів щодо інтелектуальної власності. Важливо зазначити, що в зв'язку з унікальністю об'єктів інтелектуальної власності, як об'єктів обліку та оцінки, практично не існує преїскуранта цін на відповідні типові об'єкти. А ті підприємства та організації, що активно працюють на даному ринку, володіють одиничними договорами по конкретних видах об'єктів інтелектуальної власності, і для третіх осіб ці дані є недоступними, тобто комерційною таємницею.

Врахування особливостей договору та об'єкта оцінки здійснюється за допомогою поправочних коефіцієнтів, агрегованих або інтегрованих множників, різних мультиплікаторів. До таких особливостей можуть також враховуватись характеристики об'єктів інтелектуальної власності, об'єм прав на об'єкти інтелектуальної власності, що передається, термін та територіальність дії охоронних документів та договорів, давність реальних договорів, науково-технічне та економічне значення об'єкта, ризику тощо.

Порівняльний підхід ефективно використовувати для продукції програмування завдяки критерію уніфікації. Водночас, якщо до статутного капіталу вносяться права на комп'ютерну програму чи базу даних або права на літературний твір, то застосування порівняльного підходу є доцільним [5, с.38].

В міжнародній практиці широко використовується ще один метод порівняльного підходу в оцінці – порівняльних ставок роялті. Він розглядає об'єкт оцінки як предмет ліцензійного договору або договору про «ноу-хау», коли вартість інтелектуальної власності прирівнюється до вартості ліцензії на об'єкт оцінюваної інтелектуальної власності. В.Базилевич та В.Ільїн зазначають, що важливу роль за цих умов відіграють чинники, що впливають на розмір ставок роялті, в тому числі, економічна ефективність ліцензії, наявність та обсяг патентного захисту, обсяг прав, що передаються за ліцензією, інжиніринговий супровід, конкурентні пропозиції тощо [4, с.527].

Суб'єктивність порівняльного підходу полягає в умовності використання критеріїв визначення аналогічних договорів, способів корекції на величину

ризик, перенесенням на український ринок прийнятих в економічно розвинутих країнах відносних величин ліцензійних платежів.

Розрахунки проводяться на конкретну дату. Як зазначає А.В.Єременко у своєму дисертаційному дослідженні на тему: «Інтелектуальна власність в глобальній торговій системі», на відміну від об'єктів в матеріальній формі, для яких порівняльний підхід є пріоритетним та найбільш ринковим, для об'єктів інтелектуальної власності застосовується він не часто у зв'язку з тим, що активний ринок нематеріальних активів майже відсутній [6, с.156].

Порівняльний підхід, у свою чергу, найчастіше застосовується при оцінці прав на об'єкти авторського і суміжних з ним прав, що зумовлено традиційністю та надійністю його використання у даному випадку. Водночас, вважаємо доречним зауваження А.В.Єременка про те, що порівняльний підхід використовується як доповнення до доходного підходу при оцінці інтелектуальної власності [6, с. 157]. Порівняльний підхід не завжди ефективно використовувати при оцінці інтелектуальної власності в зв'язку з конфіденційністю та важко доступністю необхідної для проведення оцінки інформації.

Доходний підхід в оцінці інтелектуальної власності вважається найефективнішим та найоб'єктивнішим, оскільки фокусується на розгляді можливості отримання прибутку, що лежить в основі інтелектуальної власності, і тому ефективно підходить для оцінки патентів, торгових марок та авторського права. Методи оцінки за доходним підходом, запропоновані Центром інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, відповідають міжнародним стандартам і включають в себе:

- метод прямої капіталізації прибутку;
- метод дисконтування чистих грошових потоків;
- метод звільнення від роялті[2, с.16-19].

Згідно методу прямої капіталізації прибутку, теперішня вартість оцінюваного об'єкта розраховується зіставленням щорічного прибутку в процесі використання об'єктів інтелектуальної власності, як комерційної одиниці, з коефіцієнтом капіталізації:

Грошові потоки у даному випадку повинні бути стабільними або змінюватися однаковими темпами, тобто легко прогнозувати прибуток чи збиток. Саме тому ми вважаємо, що у випадку виникнення труднощів при розрахунку норми капіталізації, даний метод не варто використовувати.

Значно прийнятнішим для оцінки інтелектуальної власності є метод дисконтування чистих грошових потоків. Приведення майбутнього прибутку на дату оцінки зазвичай здійснюється з використанням формули нарощування складних відсотків. У даному випадку грошові потоки прибутків розглядаються як еквіваленти до щорічних виплат доходів по відсотку, а вартість – як величина первинного внеску.

На відміну від методу капіталізації прибутків, згідно якого оцінці підлягають об'єкти із стабільними та легко прогнозованими прибутками, метод дисконтування чистих грошових потоків є ефективним при нестабільних грошових надходженнях та видатках, але у той же час вимагає широкої інформаційної бази. Це стосується визначення коефіцієнта дисконтування, який пов'язаний з наявністю та рівнем ризиків, а конкретніше – премій за ризик. Федотова М. виділяє наступні види ризику та відповідні премії:

- розмір підприємства – 0-5%;
- якість менеджменту – 0-5%;
- територіальна та виробнича диверсифікованість підприємства – 0-5%;
- структура капіталу – 0-5%;
- диверсифікованість клієнтури – 0-5%;
- стабільність та ступінь вірогідності отримання прибутків – 0-5%;
- інші можливі ризики – 0-5%.

У даному випадку коефіцієнт дисконтування розраховується методом встановлення без ризикової ставки, яка в розвинутих країнах перебуває на рівні 3-4%. Коефіцієнт дисконтування корегується також із врахуванням рівня інфляції та схеми платежів. Часто дане коригування проводиться не через зміну відсоткової ставки, а шляхом зменшення ймовірного прибутку перерахунком за паритетним курсом найбільш стабільної валюти.

Одним із ключових факторів впливу є термін ймовірного використання прав, адже він залежить не тільки від фактично представленого терміну дії права, тобто дії охоронного документу, але й від часу, необхідного для реалізації винаходу (об'єкта інтелектуальної власності) на ринку.

На практиці використання методу дисконтування чистих грошових потоків існують певні труднощі для українського ринку: серед власників прав на об'єкти інтелектуальної власності – переважна більшість фізичних осіб, які водночас не володіють економічними знаннями та не мають можливості спрогнозувати можливі масштаб виробництва, ціни, об'єми реалізації продукції, виготовленої по запатентованих технологіях.

Серед відомих світовій практиці методів оцінки доходного підходу виділяють також метод звільнення від роялті, згідно якого проводиться оцінка інтелектуальної власності шляхом капіталізації річної ставки роялті, що сплачується за ліцензійним договором. Оборót капіталу повинен бути відповідно відокремлений як і у розрахунку за методом дисконтування чистих грошових потоків.

Ставка роялті може бути встановлена трьома шляхами:

- за зростанням;
- встановлення стандартної ставки;
- врахування економічної вигоди з огляду на особливості об'єктів інтелектуальної власності.

Даний метод оснований на гіпотетичному припущенні, що інтелектуальна власність, яка використовується підприємством, не належить йому, а відповідний додатковий прибуток, який повинен був би виплачуватися у вигляді роялті, залишається на підприємстві.

Метод звільнення від роялті потребує достатньої відкритості інформації щодо угод з подібними активами. Водночас його можна назвати ефективним на шляху встановлення ринкової вартості інтелектуальної власності, хоча недоліком є відсутність проведення загальної оцінки інтелектуальної власності, особливо, якщо дана категорія не ліцензована по частинах.

На основі усестороннього дослідження глобальної торгової системи А.Єременко наголошує на тому, що основним підходом до визначення ринкової вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності для вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності є доходний [7, с.156]. Ми вважаємо, що даний умовивід є правильним та підкріплюється результатами усестороннього дослідження. Доходний підхід має своїм результатом набір найдостовірнішої інформації, що отримується використанні найбільшої кількості інформації, а тому, є найоб'єктивнішим. В Україні доходний підхід для оцінки об'єктів інтелектуальної власності є найбільш поширеним, оскільки в його основі лежать перший та другий основні закони фінансів: «Долар нині коштує дорожче, ніж долар завтра (1)» і «Безризиковий долар коштує дорожче, ніж ризиковий (2)».

Висновок: розглянувши три основних підходи з оцінки інтелектуальної власності та методики їх розрахунку, ми дійшли висновку, що найефективнішим є доходний підхід, оскільки він зосереджений на шляхах отримання прибутку від створення та використання інтелектуальної власності. Порівняльний та витратний підходи можна використовувати як додаткові до доходного за умови наявності необхідної кількості достовірної інформації. *Перспективними* є подальші дослідження у сфері інтелектуальної власності та в їх комерціалізації зокрема.

Література:

1. *Арефинкина С.Е., Киреев С.В. Анализ методов оценки интеллектуальной собственности наукоемких предприятий//Экономика и управление. Научная сессия МИФИ-2004.Том 13.*
2. *Капіца Ю. М., Мальчевський І. А., Федченко Л. Ю., Аралова Н. І. Рекомендації з оцінки вартості інтелектуальної власності / НАН України; Центр інтелектуальної власності та передачі технологій. — К., 2001. — 40с.*
3. *www.wipo.int*
4. *Базилевич Віктор Дмитрович, Ільїн Володимир Васильович. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку: монографія / Київський*

національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К. : Знання, 2008. — 687с. — (Серія "Київському національному університету імені Тараса Шевченка 175 років").

5. *Максимова Н. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу// Інтелектуальна власність. — 2007. — №5.*

6. *www.ukrstat.gov.ua*

7. *Єременко Андрій Валерійович. Інтелектуальна власність в глобальній торговій системі: Дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / Київський національний економічний ун-т. — К., 2005. — 226 арк. — Бібліогр.: арк. 182-199.*